

ERDI AROKO ETXE-IZENAK ELGETAN

Donostia, 1991-VII-26

Juan San Martin

Argitara berri ditugu Gasteizko Jardunaldiak, 1986ko apirilean ospatu zirenak. Batzar haietan gipuzkoar toponomastikarako arauak eman nituen, sarrera gisa, bereziki bilketa lanak egiteko iturri nagusiak aipatuz, nere iritziaren arabera.

Ordurako bukatutzat nuen “Repertorio toponomástico de Elgueta” deritzan lana. Eta bertan oinarritzen naiz Erdi-Aroko etxe-izenak agertze-ko. Baina, urte berean zabaldu zen M.³ Rosa Ayerbe Iribar-en *Historia del Condado de Oñate y Señorío de los Guevara (s. XI-XVI)*, bere bigarren liburukian agiriak emanaz. Gebaratarrok Elgetako elizen elizainak (maior-domoak) zirenez, agiri zaharragorik eskaintzen digu eta legezko deritzot horien berriak eranstea.

Honelako lanik gehienetan alfabeto zerrendari soilik begiratzen diogu. Gaurkoan ordea, atzizkien zerrenda ere badakarkit, zeren haiek besterik erakusten digute, toki-izenok atzekoz aurrera begiraturik, fosilizaturik gelditu ziren: *-egi, -ain, -ano, -aga, -otz, -ola, -di, -gutia (-gutxia), -gextoa, -aran, -las, -garaikoa*, eta abar, geroko urteetan ez direnez azaltzen. Horien ordeztatuz: *-ena, -rena, -koa (-koa), -txiki, -txo, -gainekoa, -goikoa*, eta abar. Bestalde, lehen abereentzako ziren tegiak *-korta* atzizkidunak adibidez, XVIII. menderako etxe bihurturik aurkitzen ditugu eta Abeletxe (abere-etxea) baserri gina XIX.ean.

Hagionimo aipagarririk ez dut aurkitu, Uriarteko Andra Mari eta Elizamendiko Andra Mari edo izan ezik. Baina hauen agiri zaharrak ez dugu, bertako imajina gotikoak ezik. Santikua etxea 1864ean dokumentatu arren, hemen ere arkeologia dugu agiri zaharra, bertako irudiak, San Emeterio eta San Zeledonio Kalagurriko martirien imajina gotikoak dituen ermita ondoan dago, jatorriz hango serora etxea izango zen, noski.

Elgetaren bi auzo nagusiak, Angiozar eta Ubera aintzakotzat hartzen ditugu, Elgetak 1335. urtean hiribildu eraiki zenetik 1928ra arte bertako zituelako, gaur Bergarako direnak. Gainera, Erdi Aroan, Ubera Jaolatza

bezala ezagutzen zen, batzarretarako deiek ere hala aditzera ematen dutenez gero.

Baita, esan beharra dut, Elgetako larradi eta herribasoak pribatuak zirela, Hondarrabiakoak bezala, hiriarenak ziren lurraldeetako biztanle-goaientzat soilik. Honen arrazoia, biak beste erresumen mugetan izateaz gordekizunaren ondoriozkoak ziren.

Gordekizun horren mugak 1339an jarri ziren, Gipuzkoako merio Alvaro de Oñate zen garaian, Elgetako Santa Maria elizan erabagitakoaren arabera. Mugatzea inguratzen zuten izenetan honako hauek agertzen zaizkigu: “Larrasola, sel de Asurza, agua de Arreta, mojones de Iraegui, mojón de Arrolaraz, mojón de Idoizarraga, Egoarribia de yuso, sel de Ansola, río Ego arriba hasta Berengarate, Lauremendia, agua de Epela”, Joan Ibañez Mondragoeko eskribau publikoaren aurrean erabakirik. Lurralde mugaketazko pribilejio hori beharrezko zitzaion hiribildua osatu ahal izateko.

Torre-zar, Elgeta leinuaren etxea zen noski. Baina argi utzi beharra dut Maia zen tokian Elgeta sortzeaz 1335ean eta Carta-puebla jaso 1373an, hiri bilduaren barnean eraiki zela torretxea, gaur egun kale batek Torre-zar izena daraman lekuan. Orain zutik den Torre, hiribildua zenetik kanpo, “Abridio” ateburuan jartzen duena, ez da Torre-zar, zenbait egilek hala uste badu ere. Lekukotasun zehatzak emateko ez da aski agiri zaharrak aztertzea, tokia bera ere ezagutu beharra dago. Nere ikerketak, Elgetako monografia egitean, argi jarri zuten batzuentzat zalantzazko zen arazoa. Ikus *Elgueta con Anguiozar y Ubera*-ren 99 eta 115-117 orrialdeetan.

Elgeta leinua, ganboar taldekoa zen eta 1448. urtean Arrasateko erreketan partaide ezezik, bertako lau suemailetarik hiru omen ziren elgetarrak: Otxote Atxaga, Martin Arauz eta Joanes Bergara. Partaide guzien zerrenda eman nuen monografia horren 41-43. orrialdeetan, non beren deiturretan agertzen diren Elgetako etxe izenak. Erreketa horregatik, hain zuzen, Gipuzkoako Hermandadeek jauntxoak zigortzea eskatu zion erregeri eta honek, besteak beste, 1456an bota zuen Torre-zar.

Honenbestez, noan Erdi Aroko etxe izenen atzizkiak zerrendan jartzera. Horiek xehetasunik aski emango digute Euskal Herriaren mendealdean. Adibidez, *-ain* delako atzizkiaren mugak aurkitzen diren inguruan bestelako argibiderik ere emango dizkigutela uste dugu.

Irizpide horrekin, etxe izenei eransten dizkiet Erdi Aroko auzo eta toki-izenak, aurkitu ahal izan ditudan neurrian; gehienak nere *Elgueta con Anguiozar y Ubera* (Donostia, 1975) liburutik atereak. Elgetak, mugak jartzean, Bergara eta Eibarrekin auzi gogorrak izan zituen eta orduko agiriak ditut lekuko. Eibarkoak ordea Koldo Mitxelenaren omenez Euskal Herriko Unibertsitateak 1985. urtean argitaratu zuen *Symbolae Ludovico*

Mitxelena Septuagenario Oblatae liburuaren 995-1006. orrialdeetan “Toponomástica eibarresa medieval” izenburuz eman nituen.

Elgetako toki-izenetarik zenbait ordea, ikus hasieran aipatu dudan lanean: “Nota sobre toponimia menor de Elgueta”, *I Onomastika Jardu-naldien agiriak, Toponimia. Gasteiz, 1986ko apirila*. (Onomasticon Vasconiae saileko 4. liburukia), 268-273 orrialdeetan.

Hara hemen atzizkien zerrenda:

- *aga*, Galarraga, 1339; Irarraga, 1448; Zezeaga, 1448.
- *agirre*, Agirre, 1448 (Gaur egun Agerre bezala ezagutzen dena).
- *ain*, Urrupain, XIII. mendeko leinua, J. C. Guerrak dakarrenez. Deitura bera 1448an hatzeman dugu, Mondragoeko erreketan. Urrupain errota ordea 1583. urtean. Lamarain, ojiba formadun etxea, 1573an.
- *alde*, Lexarralde, deitura 1448, baina etxerik ez dugu aurkitu.
- *ano*, Berendano, deitura, 1346an; Marindano, auzoa, 1448an.
- *aran*, Alzuaran, 1448.
- *arte*, Ugarte eta Zabarte, 1448.
- *ate*, Arrate, 1448.
- *barri*, Etxabarri, 1448.
- *be, pe*, Axpe, Dorbe (d’Orbe), 1448; Orbe, 1625.
- *bide*, Egurbide, 1448.
- *buru*, Iraburu, deitura, 1448.
- *de*, Epelde eta Pelde (azken hau d’epelde-tik noski), 1448.
- *dez*, Berrendez, deitura, 1448.
- *di*, Loidi, 1448; Loiti, 1597; Lapurdi, 1597.
- *egi*, Jauregi, Arregi eta Urrexolaegi, 1448an; Urruxolaegi, 1625; Olaegi, 1473; Markiegi, 1484. Hoietan, -egik -etxe adierazi nahi du.
- *eta*, Elgeta, 1335; Aranzaeta, 1397, baina etxe bera 1448.etik Aranzeta; Olayeta, 1581ean eta Olaineta 1625ean; Azkuneta auzoa eta, behar bada, Sagasta, 1567an.
- *etxe*, Guenetxe, 1448.
- *gextoa*, Sorogextoa, 1448.
- *goien*, Irigoien, 1448.
- *guren, -guen*, Ibarguen, Aranguren, Mendiguren eta Oxanguren, 1448. urtean.
- *gutxi, -gutxia*, Sagastigutxia, 1405; Mendigutxi, 1448.

- *iz, -tiz,* Artis, 1447; Dartiz (d'Artiz, noski) 1513.
 (*-titz*),
- *kata,* Olakata, 1448.
- *las (-lats),* Arrolaraz, toki izena, 1339; Arrolas, 1453.
- *olaza, (-olatza),* Jaunsolaza, 1448. Jaolaza, 1512 (ahoz, Jalotza).
 Ohartu gindezke, hemen, *-ola* hitzelkartu bezala
 sartzen dela eta atzizkia soilik *-tza* dela.
- *ola,* Sasola, deitura, 1448.
- *ondo,* Berraondo, deitura, 1346; Berraondo, etxea, 1477.
- *oz, -otz,* Martín de Arauz, 1448an Mondragoren sue-
 mailetariko bat zen; Arrigoz, 1493 (gaur, ahoz,
 Arraotz deritzagu).
- *su (-tsu),* Albisu, 1453.
- *za, -tza,* Asurza, 1339 (gaur egun Asurtza dena); Bustinza,
 1448.
- *zabal,* Irazabal, 1448.
- *zar,* Angiozar, auzoa, 1416; Egurbidezar, 1625.
- *zuri,* Zuri, deitura, 1448; Munazuri, etxea, 1625; Jaun-
 zuriarena, etxea, 1864.

Deiturek, zalantzarik gabe, etxea zuten jatorriz. Horregatik, agertzen diren une beretik har ditzakegu etxe izentzat, nahiz eta hemen agirien arabera utzi.

Polita da jakitea euskal deiturentzat gaztelera "de" adigarri erabiltze hori *-koa, -kua, -goa*-tik hartua zena ez dela agertzen Erdi Aroan. Bestalde, esan beharra dut, Elgeta eta inguruko hirietan, deitura soilarentzat ez dela erabiltzen *-tar* edo *-ar*, familiaren jatorria adieraztean edo herritarrena (jentilizioa) denean baizik. Horregatik, inor ez da harrutuko atzizki zerrenda honetan, ez Erdi Aroan eta ez geroztiko mende modernoetan, *-tar* edo *-ar* atzizkirik ez aurkitzea etxe eta deituretan.

Zerrendan ez dugu sartu Oxirondo (Santa Marina), Elgetaren sorreratik hamairu urtez bertako zen auzoa.

Ondotik, etxe izenak zerrendatuko ditut, geroztik izan dituzten aldataririk nagusienak urtez aipatuz.

Urteen araberako bilketa nagusia honako hauetan oinarritzen da:

- 1448, Mondragoeko erreketak.
- 1625, Isastiren *Compendio Historial de Guipúzcoa* (1850ean argitaratua).
- 1639 eta 1662koak eta beste, zaharragoak batez ere, nere *Elgeta con Angiozar y Ubera* monografiatik (1975ean argitaratua).
- 1864 *Nomenclator de la Provincia de Guipúzcoa*, Diputazioak argitaratua.
- 1928, Angiozar eta Ubera berezi zirenekoa.

AGIRRE (gaur AGERRE dena).

- 1448: *Aguirre*, deitura.
 1864: *Aguirre*, etxea.
 1928: *Aguerre*.

ALBISU

- 1453: *Albisu*, leku izena.
 1625: *Albisua*, etxea.
 1928: *Albichu*.

ALTZUARAN

- 1448: *Alzuaran*, deitura.
 1625: *Alzuaran*, etxea.
 Aitonensemetzako agiriak ematen duenez, leinu honetakoek Navas de Tolosako guduan parte hartu omen zuten, 1212.urtean. Baina, agiria bera XVII. mendekoa da eta horietako guztiak bezala, ez da fidagarri.

ANGIOZAR, auzoa.

- 1416: *Anguyoçar* (M.ª R. Ayerbe, *Hist. del Condado de Oñate...* I, 574 eta II, 120). Auzotzat.
 1448: *Anguiozar*, deitura.

ARANTZETA

- 1397: *Aranzaeta*, deitura (J. C. Guerra, *Ensayo de un padrón histórico de Guipúzcoa*, p. 66).
 1448: *Aranceta*, deitura.
 1625: *Aranzaeta*, etxea.
 1662: *Aranceta*.
 1928: *Aranceta*.

ARRAOTZ

- 1448: *Arauz*, deitura.
 1493: *Arrigoz*, toki izena.
 1809: *Arraoz*, etxea.
 1928: *Arraoz*.

ARRATE

- 1448: *Arrate*, deitura.
 1864: *Arrate*, etxea.

ARREGI

- 1448: *Arregui*, deitura.
 1625: *Arregui*, etxea (torretxea da).
 1639: *Arreguia*, deitura.
 1864: *Arregui-torrea*.
 1928: *Arregui torrea*.

ARTIZ

- 1477: *Artis*, etxea (M.ª Rosa Ayerbe, aipatutako lanean II. liburukia, 217. orr. Gainera Artiçabal errota 219.ean).
 1513: *Dartiz* (d'Artiz), deitura
 1864: *Artiz*

AZURTZA

- 1339: Sel de *Asurza*
 1625: *Assurza*, etxea
 1864: *Azurza*

BERRAONDOENA

- 1346: *Berraondo*, deitura (Guerra, aipatutako lanean, 134. orr.).
 1448: *Barraondo*, deitura.
 1477: *Verraondo*, etxea.
 1625: *Berraondo*, etxea.
 1864: *Berraondoena*.
 1928: *Berraondoena*.

EGURBIDE

- 1448: *Egurbide*, deitura.
 1625: *Egurbide*, etxea.
 1928: *Egurbide*.
 Egurbidezar ere bada, baina izen honekin ez da aurkitzen 1625ean Isastik aipatu arte. Hala ere, ez nuke zalantzarik 1448.an aipatzen den deiturarekin baduela ikustekorik.

ELGETA

- 1335: Sorrera urtea, baina 1373an eman zitzaion *Carta-pueblan* dakar honako hau: "puebla nueva que se face en los campos de Maya, a la cual puebla ponemos nombre *Elgueta*". Lope García de Salazar-ek ordea, *Las Bienanzas e fortunas*-en 27. orrian: "El linaje Delgeta son naturales de la villa de Elgueta e suçeden de aquella Villa Dalgueta, e pobladores alli, e del

primero que ay mas memoria, fue Juan Sanches del Geta, que dexo fijo a Martin Sans delGeta, que dexó fijo a Garcia de Algeta. E este Garcia del Geta, dexo fijo a Juan delGeta, e destes ay en aquel linaje e Villa, otros buenos escuderos”. Elgeta deiturako ganboar taldeko leinukoena zen Torre-zar. Oraindik zutik dagoen Torre edo Torrekuarekin ez du ezer ikustekorik, zenbait autorek nahasten badute ere.

ETXEBARRI

- 1448: *Echavarri*, deitura.
- 1625: *Echavarria*, etxea.
- 1928: *Echebarri*.

GALARRAGA

- 1339: *Galarraga*, deitura.
- 1625: *Galarraga*, etxea.
- 1928: *Galarraga*.

IBARGUEN

- 1448: *Ibarguen*, deitura.
- 1864: *Ibarguen*, etxea.

IRARRAGA

- 1448: *Irarraga*, deitura.
- 1625: *Irarraga*, etxea.
- 1864: *Irarraga*.

IRAZABAL

- 1477: *Iraçabal*, etxea.
- 1625: *Irazaval*.

IRIGOIEN

- 1448: *Irigoyen*, deitura.
- 1567: *Yrigoyen*, deitura.
- 1625: *Irigoyen*, etxea.
- 1928: *Irigoyen*.

ITURRI

- 1448: *Iturria*, deitura.
- 1625: *Iturri*, etxea.
- 1928: *Iturri*.

JAOLATZA

- 1448: *Jaunsolaza*, deitura.
 1512: *Jaolaza*, torretxea.
 1571: *Iaolaça*, Garibay (*Compendio Hist. de España*, Lib. XV, cap. X).
 1625: *Jaolaza*, torrea.
 1928: *Jaolaza*.

JAUNZURIENA

- 1448: *Zuri*, deitura.
 1864: *Jaun-zuriena*, etxea.
 1928: *Jaunzuriena*.

JAUREGI

- 1448: *Jauregui*, deitura.
 1625: *Jauregui*, etxea.
 1864: *Jauregui*.
 1928: *Jauregui*.

LOIDI

- 1448: *Loidi*, deitura.
 1625: *Loidi*, etxea.
 1928: *Loidi*.
 (horrez gainera, Loiti ere bada, 1597an deituraren agiriak eta 1625ean etxearenak bildu ditudanen arabera).

MAIA

- 1335: *Maya* zeritzan tokian eraiki zen *Elgeta* hiribildua.
 1448: *Maya*, deitura. Garai haietan, *Elgeta* eta *Maia* deiturak elkarrekin nahasturik aurkitzen dira.
 1571: *Maya* (Garibay, aipatutako liburuan).

MARINDANO

- 1448: *Marindano*, deitura.
 Elizamendi izeneko Andra Maria dagoen auzo izena da, Angiozar-en.

MARKIEGI

- 1484: *Marquiegui*, deitura.
 1625: *Marquiegui*, etxea.
 1928: *Marquiegui*.

MENDIGUTXI

- 1448: Baserria, agiriak dakarrenez: Juan de Loidi, habitante en *Mendiguchi*.
 1625: *Mendiguchia*, etxea.
 1928: *Mendiguchi*.

OJANGUREN

- 1448: *Oxanguren*, deitura.
 1625: *Oyanguren*, etxea.
 1928: *Ojanguren*.

OLAEGI

- 1473: Ochoa Donor -d- *Olaegui*, jaun honen eskultura alabastroz eginiko hilobian, Elgetako Santa Maria elizan. Jaolaza torretxeko jauna zen eta "Guarda y vasallo del Rey" titulatzan zen J. C. de Guerrak dioenez, aipatutako lanean.
 1559: *Olaegui*, deitura.
 1625: *Olaegui*, bi etxe.
 1928: *Olaegui*.

ORBE

- 1448: *Dorbe* (D'Orbe, irakur beza), deitura.
 1625: *Orbe*, etxea.
 1928: *Orbe*.

SAGASTIGUTXIA

- 1405: *Sagastiguchia*, deitura.
 1448: *Sagastiguchia*, deitura.
 1625: *Sagastiguchia*, etxea.
 1928: *Sagastiguchia*.

UGARTE

- 1448: *Ugarte*, deitura.
 1864: *Ugarte*, etxea.
 1928: *Ugarte*.

URREJOLAEGI

- 1448: *Urrexolaegui*, deitura.
 1559: *Urrosolaegui*, deitura (J. S. M., *Elgueta con Anguiozar y Ubera*, 172. orrialdean).

- 1625: *Urruxolaegui*, etxea.
 1864: *Urrejolaegui* zar.
 1928: *Urrejolaegui* zarra.

URRUPAIN

- XIII. m.: *Urrupain*, etxea eta leinua, Mondragoen Elgetako jatorrikoak (J. C. Guerra, aipatutako lanean, 584. orr.).
 1448: *Urrupain*, deitura.
 1567: *Urrupain*, maiorazgo sortzailea Juan Ochoa de Urrupain (ikus nere *Elgueta con Anguiozar y Ubera*-ren 144. orr.).
 1928: *Urrupain*, etxea.

ZABARTE

- 1448: *Zabarte*, deitura.
 1625: *Cabarte*, etxea.
 1864: *Zavarte*.
 1928: *Zabarte*.

ZEZEAGA

- 1448: *Zezeaga*, deitura.
 1559: *Ceceaga* eta *Ceziaga*, deiturak pertsona berean (ikus nere *E.A.U.*-ren 173. orr.).
 1625: *Ceceaga*, etxea.
 1864: *Ceceaga*.
 1928: *Ceceaga*.

Honenbestez bukatzen dut “Erdi Aroko etxe izenak Elgetan”. Baina esan beharra dut, honen lagungarri izango dela aspaldi egina dudana “Repertorio de casas de Elgueta” delako lana. Zeinetan ikus ditzakegun, zehatz-mehatz, orainarteko aldakuntzak eta ondotik eraiki ziren etxe izenak, zein atzizki berritzeak, urtez urte nola jarraitu duen.

Azkenik, merezi du esandakoaren adierazgarri Erdi Aroaz geroztiko atzizkiak zerrendan ematea, aldakuntzen erakusgarri, oraingo grafian:

- andi*, -*andia*, Markiegi andia, 1928 (Marquiegui mayor); Okarandi, 1864 (bi eratara har ditzakeena, -*andi* eta -*di*; zeren Okaran hitza, Eibarren bezala Elgetan ere “ciruelo”, *Prunus domestica* baita).
- andikoa*, Olaihorta-andikoa.
- azpikoa*, Ariola azpikoa, 1625 eta, etxe bera, Ariola barrena, 1864; Sostoa azpikoa, 1625.

- barren,
- barrena, Aldatxarren, 1864; Aldaz-barren, lehengo etxe bera, 1928; Balzola barrena, 1928.
- beitia, Irazabalbeitia, XVII. mendean (J. C. Guerrak, *Ensayo de un padrón...* liburuan dakarrenez).
- bekoa, Agirre-bekoa, 1625.
- bolu, Gañekobolu, 1864 (bolu = errota).
- buru, Aranburu, XVI. m.; Larrabilburu, 1802, leku-izena).
- ena, Gesalena, 1928an, 1635ean Gesala hutsik zena; Jaun-zuriena, 1864; Pauloena, 1864.
- erre, Ikazerre, 1625 eta Ikazterre, 1928.
- erreka, Alzerreka, 1864 (ahoskeraz, Altzerreka).
- errota, Loidi errota, 1928.
- gaiñekoa, Aguleta-gaiñekoa, 1864.
- garaikoa,
- garai, Arroeta garaikoa, 1625; Egotxeaga garaikoa, 1625; Ariola garaikoa, 1625; Sostoa garaikoa, 1625; Orbe garai, 1928.
- gibel, Larragibel, 1625.
- goikoa,
- goikua, Aguirre goikoa, 1625.
- goitia, Partegoitia, auzoa.
- gorria,
- gorri, Pagadigorria, 1625; Bustingorri, 1864.
- ibar, Askasibar, 1625; Berezeibar, deitura, 1780; Berezi-bar de Elkoro, 1864.
- ika, Bazterrika, 1625.
- ka, Txaraka, 1928.
- koa, -kua, Aldekoa, deitura, 1639;
- goa, Aldekua, etxea, 1864; Aldekoena, 1928; Abadekoa, 1794; Abadekua, 1864; Errementarikoa, 1928; Santikua, 1864 (San Emeterio eta San Zeledonio, imajina gotikoak, Kalagurriko martirien izeneko ermitaren ondoko etxea); Txaingoa, 1864; Urdin-go, 1864.

- korta*, Mendrarakorta, 1625; Mendrakorta, 1928; Olai-korta, 1625.
- luze*, Egiluze, 1625.
- mendi*, Otamendi, 1625; Elizamendi, 1864.
- na*, Altuna, 1559, deitura, eta 1625, etxea.
- oa*, Sostoa, 1603 (behar bada -toa litzake).
- oba*, Koroba, 1864.
- sarri*, Oronsarri, 1625; deitura eta etxe bera, Goronsarri, 1767an eta 1864an.
- sakon*, Kortasakon, 1928.
- txiki*, Etxebarri-txiki, 1864 (-*txiki* honen antzinako adierazpena zen -*gutxia* edo -*gutxi*. Sagastigutxia, 1405ean agertzen da); Marquiegui menor, 1928, gauza bera da, -*gutxi* = *menor*.
- txo*, Larrabiltxo, 1794; Bolintxo, 1864; Etxetxo, 1928; Garraztegitxo, 1928.
- une*, Mendiune, 1662. (Altuna bera Alt-una ez ote?).
- zua*, Beizua, 1625; Beizua, 1864.
- tzua*,